

FELMÉRÉSEK A HAZAI PUBLIKÁLÁSI SZOKÁSOK VÁLTOZÁSÁRÓL

SURVEYS ON CHANGES IN DOMESTIC PUBLISHING HABITS

Soós Sándor¹, Holl András², Csuka Gyöngyi³

¹PhD, osztályvezető, MTA Könyvtár és Információs Központ Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály, Budapest
soos.sandor@konyvtar.mta.hu

²informatikai főigazgató-helyettes, MTA Könyvtár és Információs Központ, Budapest
holl.andras@konyvtar.mta.hu

³PhD, vezető szakértő, MTA Titkársága Főtitkári és Főtitkárhelyettesi Titkárság
csuka.gyongyi@titkarsag.mta.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Cikkünkben áttekintjük a hazai publikációs kibocsátás struktúráját és a nemzetközileg látható folyóiratcikk-közlések trendjeit. Röviden vizsgáljuk az új típusú folyóiratokban történő közlések hatását a hazai intézmények esetében.

ABSTRACT

In this article, we review the structure of the Hungarian scholarly publication output, and trends in internationally visible journal article publications. We briefly examine the impact of publishing in new, pure gold, online-only journals for domestic institutions.

Kulcsszavak: bibliometria, tudománymetria, hazai publikációs szokások

Keywords: bibliometry, scientometry, trends in scholarly output in Hungary

Mielőtt áttekintenénk a hazai publikálási szokások változását a nemzetközi bibliográfiai adatbázisok szemszögéből (ez a megközelítés nagyrészt a természet-, műszaki és élettudományok területén publikált folyóiratcikkekre korlátozza a vizsgálatot), fel kell villantanunk a teljes képet, a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) adataira támaszkodva.

Vizsgálatunkhoz az MTMT adataiból csak a „teljes, tudományos” műveket vettük figyelembe, ezek közül is csupán azokat, ahol a szerzők tudományterületi hovatartozása ismert volt (*1. táblázat*).¹

¹ A szerzők MTA Doktori Tanács rendszere szerint választott tudományterületeit és a tudományterületi táblázatok beállítását vizsgáltuk, miután a táblázatbeállításokat teljessé tettük az Akadémiai Adattár információi alapján az MTA rendes és levelező tagjaira, valamint az MTA doktora/tudomány doktora fokozatokkal rendelkezőkre, összesen 33 512 főre. Adatgyűjtés: 2023. szeptember.

1. táblázat. Szerzők száma tudományterületenként

	Bölcseztudományok	Társadalomtudományok	Természet-, műszaki és élettudományok
Szerzők száma	7611	5600	20 301

Mint azt a 2. táblázat mutatja, a bölcseztudomány- és társadalomtudományok területén a közlemények jelentősebb részét teszik ki a könyvek, könyvrészek. A természet-, műszaki és élettudományok (TMÉ) területén ezekhez képest a konferenciaközlemények, de legfőképpen a folyóiratcikkek aránya nagyobb. Ez utóbbi esetben a közleményszám is magasabb, de ennek okai között szerepel, hogy a terjedelmesebb könyvek helyett nagyobb számú cikk születik.

2. táblázat. A közlemények megoszlása tudományterületenként

	Bölcseztudományok	Társadalomtudományok	Természet-, műszaki és élettudományok
Könyv	17 186	12 845	7 724
Könyvrészlet	101 539	55 485	46 619
Konferenciaközlemény	21 762	26 736	108 190
Cikk	164 861	104 186	395 520
Összes közlemény*	305 385	199 314	564 313

*A táblázatban nem részletezett közleménytípusokat is figyelembe véve.

A 3. táblázatból látható, hogy az összes közleménynek csupán kisebb része szerepel a nemzetközi adatbázisokban, tudományterület szerint változó arányban (a TMÉ területen a közlemények fele). Az MTMT-ben található Q-értékek a Scopus adatain alapulnak, az így besorolható cikkek a Scopus által indexelt folyóiratokban jelennek meg. A legutolsó oszlopban szereplő „lektorált arány” a formális minőség-ellenőrzésen átesett cikkek (WoS/Scopus + lektorált nem WoS/Scopus) aránya az összes cikkhez (WoS/Scopus + lektorált nem WoS/Scopus + nem lektorált nem WoS/Scopus) képest.

Mint az adatokból látható, a bölcseztudomány- és valamelyest a társadalomtudományok mind az új típusú kiadók folyóiratai, mind a predátor folyóiratok tekintetében kevésbé érintettek: egyszerűen kevésbé publikálnak folyóiratcikkekben és még kevésbé nemzetközileg látható folyóiratokban.

3. táblázat. A publikációk jellemzőinek tudományterületi megoszlása

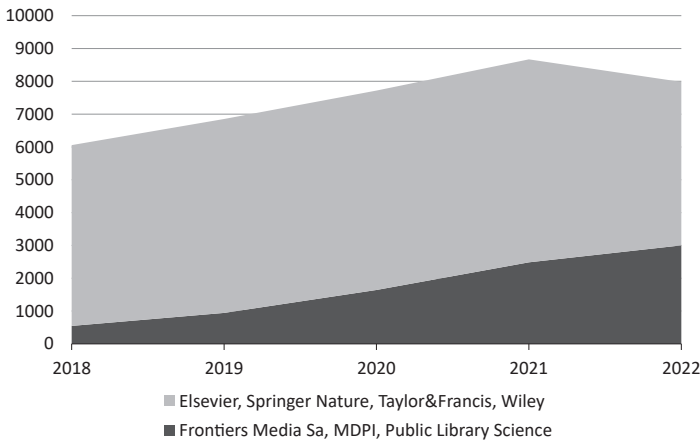
	Bölcsészet- tudományok	Társadalom- tudományok	Természet-, műszaki és élettudományok
Összes cikk	165 654	105 366	406 116
WoS-/Scopus-közlemény	14 590	13 398	272 139
WoS-/Scopus-folyóiratcikk	13 138	11 563	249 641
Q1–Q2-cikk	8 630	6 809	146 283
Q3–Q4-cikk	7 190	4 585	39 764
Lektorált folyóiratcikk	136 929	88 484	372 493
Lektorált nem WoS-/Scopus- folyóiratcikk	123 821	7 6955	123 376
Nem lektorált nem WoS-/Scopus-cikk	28 695	16 848	33 099
WoS-/Scopus-arány (közleményekre)	4,8%	6,7%	48,2%
Lektorált arány	82,7%	84,0%	91,7%

A nagy nemzetközi adatbázisokban szereplő folyóiratcikkek hazai kibocsátásában bekövetkezett változások okai a publikálási kényszer növekedésére, a cikkek szakmai ellenőrzését mellőző, csaló, predátor folyóiratok elszaporodására, illetve a létrejött piaci rés (publikálási kényszer és kisebb költségviselő képesség) kihasználására törekvő kiadói gyakorlatok terjedésére vezethetők vissza. Az új kiadói gyakorlat hasonlítható a légi utasforgalom, taxizás és szálláskiadás területén felbukkant diszruptív modellekhez: egyfelől nagyobb hatékonyság, másfelől esetenként erkölcsstelen piaci magatartás és újfajta kockázatok megjelenése jellemzi. (Mindez általánosságban igaz: nem minden új folyóirat folytat kétséges gyakorlatot, és az új gyakorlatok kockázatai is különböznek.)

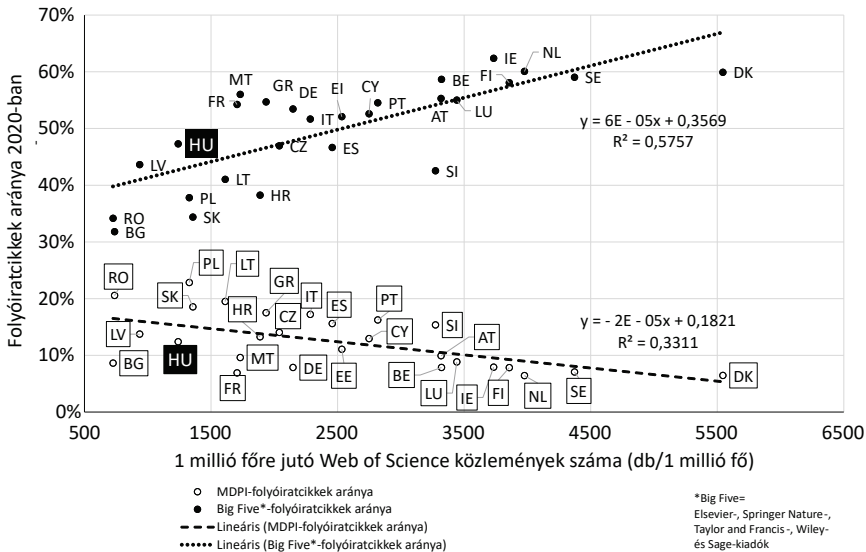
Tudományometriával foglalkozó kutatók felhívták a figyelmet arra, hogy hazánkban rohamosan nő a tisztán arany *open access* kiadást végző kiadóknál (elsősorban az MDPI-nél) megjelenő cikkek száma (személyes közlések: Sasvári Péter, MTA Könyvtár és Információs Központ, 1. ábra).

Azt is többen megállapították, hogy ez a növekedés a kelet- és közép-európai régióban sokkal jelentősebb, mint az EU15 alapító tagállamaiban (2. ábra) – ennek egyik oka lehet ezen kiadók alacsonyabb közlési díja (APC). Többen felhívták a figyelmet (Andersen, 2022) arra is, hogy egy országon (például Norvégián) belül is általában ott erős e kiadók előretörése, ahol korábban kevesebb minőségi publikáció született. Önmagában az a tény, hogy e kiadók szerepe nő, nem kell, hogy minőségromlást jelentsen (lásd Kollár László és szerzőtársai *A tudományos*

eredmények közlésének és értékelésének változása, a publikációkkal kapcsolatos visszaélések új formái című tanulmányát e lapszám 54–70. oldalain), de mindenképpen egy olyan jelenség, amely jelentős kockázatot hordoz magában (lásd Kollár László és szerzőtársai *Javaslatok a „predátor” jelenség hazai kezelésére* című tanulmányát e lapszám 71–81. oldalain).



1. ábra. Az utóbbi öt év teljes tudományos kibocsátása Magyarországon (a Web of Science alapján a szerzők szerkesztése)

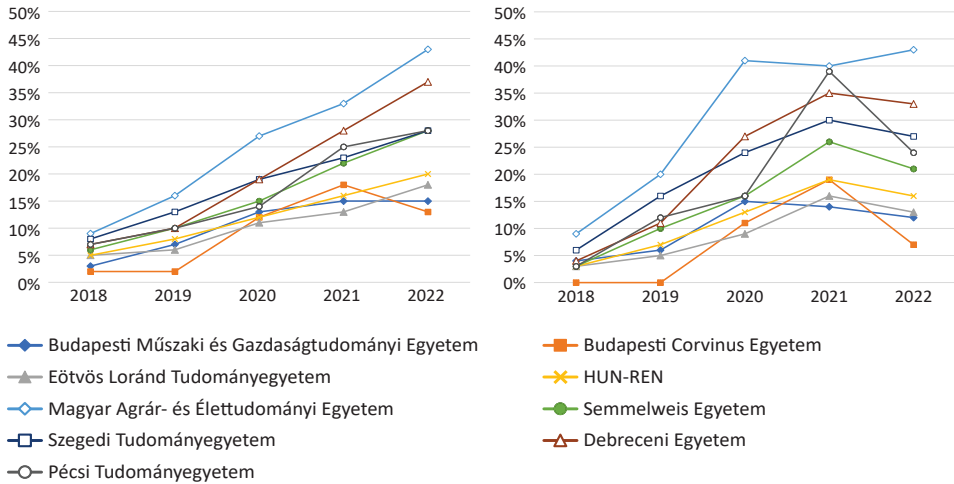


2. ábra. WoS-közlemények fajlagos száma Európa országaiban és az egyes kiadók részaránya 2020-ban²

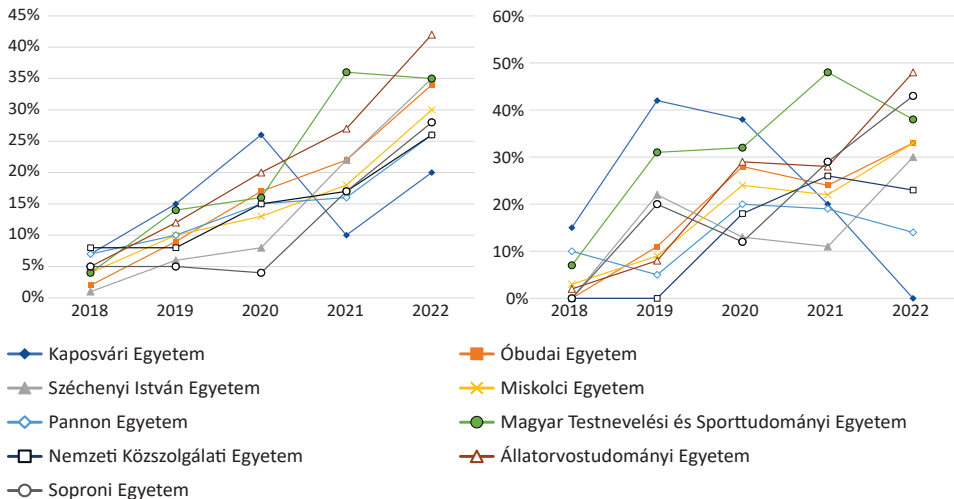
² Köszönet Sasvári Péternek és Urbanovics Annának az ábra rendelkezésre bocsátásáért.

AZ ÚJ TÍPUSÚ KIADÓK RÉSZEZEDÉSE AZ EGYES INTÉZMÉNYEK PUBLIKÁCIÓIBAN

Az alábbiakban intézményenként, majd tudományterületenként adjuk meg az MDPI, a PLoS, a Frontiers részarányát a hazai tudományos publikációkban az MTMT adatbázisa alapján.



3. ábra. Hazai szerzők MDPI, PLOS, Frontiers kiadóknál megjelent cikkeinek részaránya az MTMT-ben – intézmények-I szerint. Bal oldal: összes cikk; jobb oldal: Q1-es cikk (a szerzők szerkesztése)

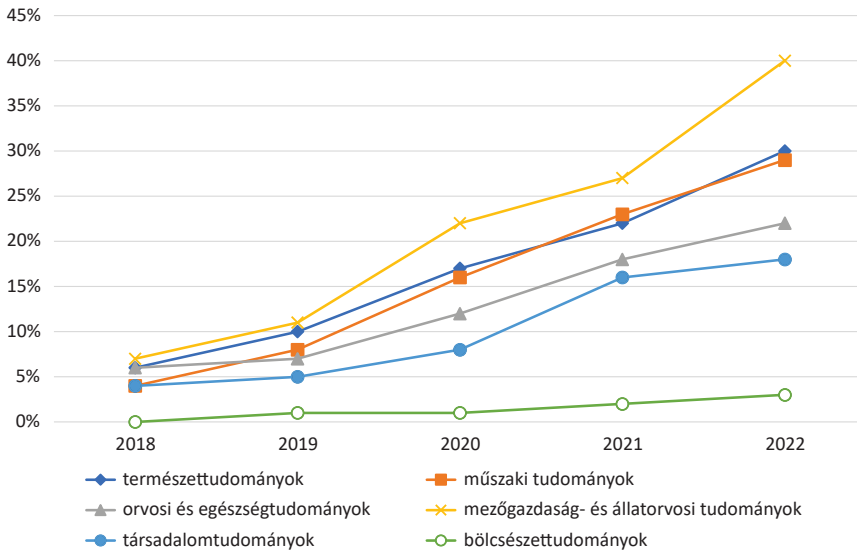


4. ábra. Hazai szerzők MDPI, PLOS, Frontiers kiadóknál megjelent cikkeinek részaránya az MTMT-ben – intézmények-II szerint. Bal oldal: összes cikk; jobb oldal: Q1-es cikk (a szerzők szerkesztése)

A 3. és 4. ábrákat áttekintve feltűnő a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Magyar Kutatási Hálózat (HUN-REN, korábbi nevén Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, ELKH) és a Corvinus Egyetem a többi intézménynél alacsonyabb részesedése. Azt is fontos megfigyelni, ahogy erre már Kollár László és szerzőtársai *A tudományos eredmények közlésének és értékelésének változása, a publikációkkal kapcsolatos visszaélések új formái* című cikkben (lásd e lapszám 54–70. oldalain) is felhívták a figyelmet, hogy a részesedés a Q1-es cikkekben nem sokkal marad el az összes publikációban való érintettségtől.

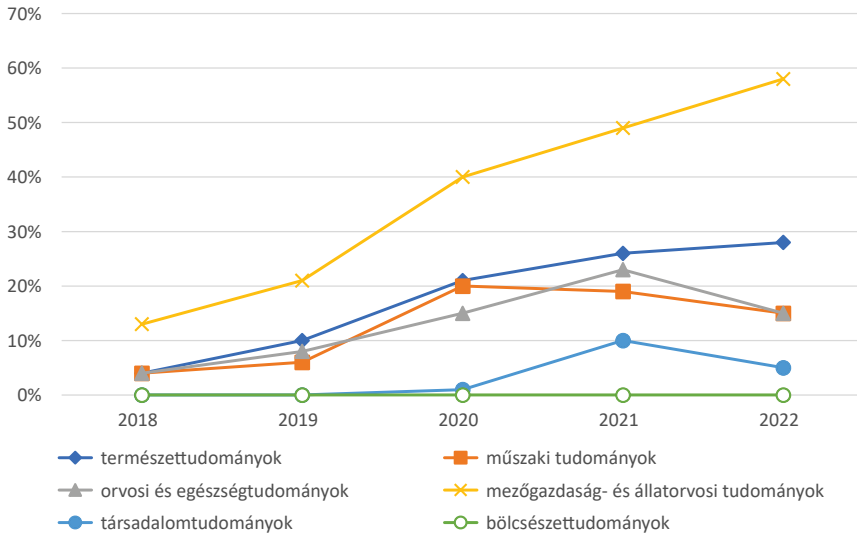
AZ ÚJ TÍPUSÚ KIADÓK RÉSZESÉDÉSE AZ EGYES TUDOMÁNYTERÜLETEKEN

Az alábbi ábrákat áttekintve feltűnő a kémia, a biológia, a környezettudomány, a mérnöki tudományok, az állatorvos-tudomány és az agrártudomány magas (40–55%) részesedése³, a bölcsész tudomány és a fizika kevésbé jelentős (jelenleg 10% alatti, bár növekvő) részesedése. Itt is megfigyelhető, hogy a részesedés a Q1-es cikkekben nem sokkal marad el az összes publikációban való érintettségtől, sőt egyes esetekben meg is haladja (5. és 6. ábra).



5. ábra. Hazai szerzők az MDPI, PLOS, Frontiers kiadóknál megjelent cikkeinek részaránya az MTMT-ben 2018 és 2022 között (a szerzők szerkesztése)

³ A részletes ábrák Kollár László és szerzőtársai *Javaslatok a „predátor” jelenség hazai kezelésére* című tanulmányában találhatók e lapszám 71–81. oldalain.



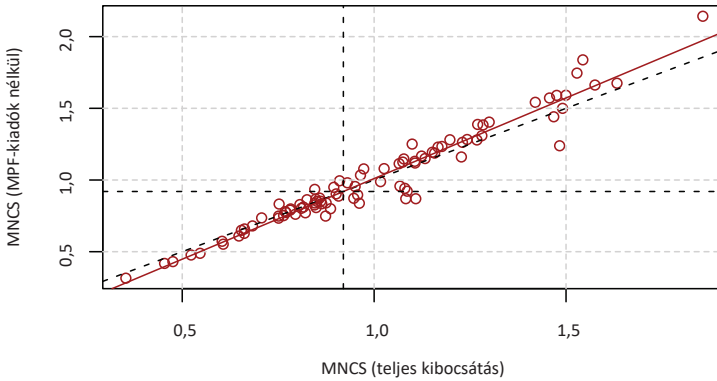
6. ábra. Hazai szerzők MDPI, PLOS, Frontiers kiadóknál megjelent Q1-es cikkeinek részaránya az MTMT-ben 2018 és 2022 között (a szerzők szerkesztése)

AZ MDPI, FRONTIERS ÉS PLOS (EGYÜTTESEN MFP) KIADÓKHOZ TARTOZÓ KIBOCSÁTÁS HOZZÁJÁRULÁSA A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK ÉS A MAGYAR KUTATÁSI HÁLÓZAT IDÉZETTSÉGI HATÁSÁHOZ

Teljes MFP-kibocsátás

Az elemzés (7. ábra) a hazai felsőoktatási intézmények (és a Magyar Kutatási Hálózat) évenkénti idézettségi hatását hasonlítja össze az MFP-kiadóknál megjelent cikkek nélkül elért hatással (MNCS: átlagos normalizált idézettségi ráta, periódus: 2018–2022). Az adatpontok az egyes intézmények értékpárjait ábrázolják, az ezekre illesztett (folytonos) egyenes pedig az ezek alapján kibontakozó trendet, vagyis a két idézettségi hatás közti kapcsolatot mutatja. A szaggatott átlós egyenes a két érték egybeesését, a zéró különbséget reprezentálja, a merőleges egyenes pedig a tényleges trend és az átló (zéró különbség) metszéspontját jelöli ki.

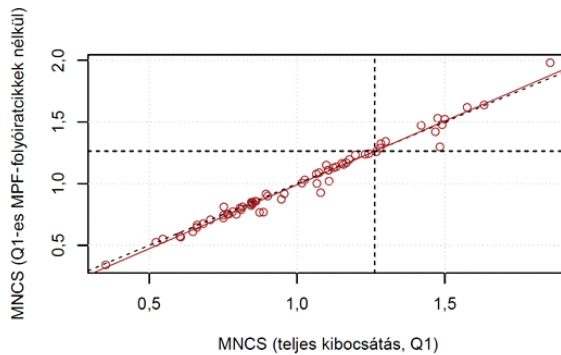
Ezek alapján az MFP-kibocsátás kismértékben, de befolyásolja az intézményi idézettséget: a két érték MNCS = 0,9 hatásértéknél találkozik, ez alatt növeli, felette csökkenti az intézményi hatást (a metszéspont előtt a folytonos egyenes a szaggatott alatt fut, utána fölötté). Eszerint a nemzetközi átlag alatti hatást elért intézmények esetén pozitív hozadéka látszik kirajzolódni az MFP-publikálásnak, míg az átlag körüli és a feletti pontok esetén teljesítő intézmények esetén az átlagos hatás mutatóját (valamelyest) lefelé húzza ez a szegmens (a mutató a nemzetközi rangsorképzésben is gyakran alkalmazott mérőszám).



7. ábra. A hazai felsőoktatási intézmények (és a HUN-REN) évenkénti idézettségi hatása és az MFP-kiadóknál megjelent cikkek nélkül elért hatás (a szerzők szerkesztése)

Q1-es MFP-kibocsátás

A fentiekkel megegyező módszertan szerint elvégzett alábbi elemzés azt demonstrálja, hogy az MFP-kibocsátást a Q1-es folyóiratokban megjelent körre szűkítve változik-e az intézmények idézettségi hatása (vagyis a Q1-es MFP-cikkek milyen hozadékkal bírnak az intézményi mutató tekintetében) (8. ábra).



8. ábra. A hazai felsőoktatási intézmények (és a HUN-REN) évenkénti idézettségi hatása és az MFP-kiadóknál megjelent cikkek nélkül elért hatás – Q1-es folyóiratokra szűkítve (a szerzők szerkesztése)

Az elemzés tanúsága szerint a Q1-es MFP-folyóiratban megjelent állomány általában minimális mértékben, illetve gyakorlatilag nem (és a teljes MFP-kibocsátásnál jóval kevésbé) változtat az intézményi MNCS-értéken, amennyiben az illesztett egyenes csaknem a zero különbséget reprezentáló átlón húzódik (ez alól természetesen vannak egyedi kivételek az adatpontok szóródása alapján). A két

egyenes metszéspontja ugyanakkor följebb került, vagyis formálisan elmondható, hogy az MNCS = 1,26 értéknel kisebb hatású intézményeknél valamelyest fölfelé, a nagyobb hatásúaknál – megint csak általában – valamelyest lefelé módosul az átlagos hatás a Q1-es MFP-közlemények megjelenésével.

NEM MEGFELELŐ GYAKORLATOT FOLYTATÓ FOLYÓIRATOKBAN MEGJELENŐ HAZAI CIKKEK

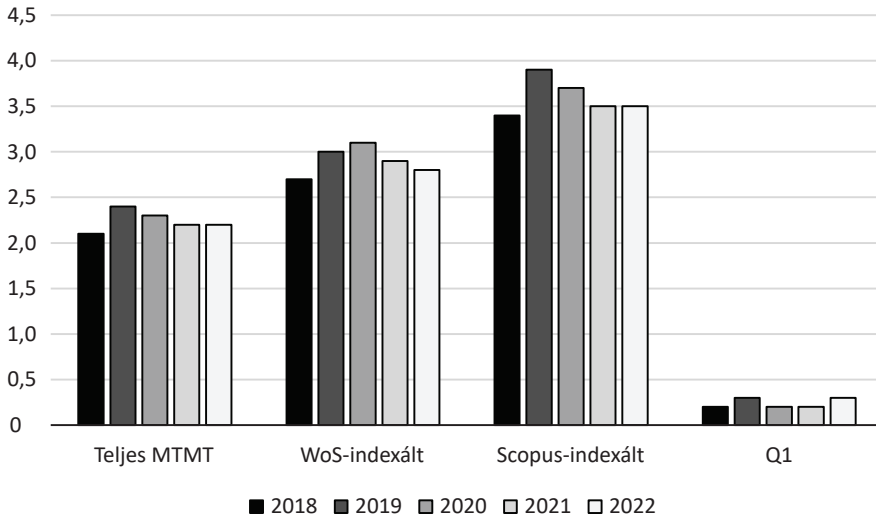
Európában Norvégia mellett Finnországban is található olyan lista, adatbázis, amely aszerint sorolja be kategóriákba az egyes publikációs csatornákat, hogy mennyire felelnek meg az előre rögzített követelményeknek, A két lista (a Norvég Nyilvántartás és a Finn Publikációs Fórum) összeállításának módszertana között számos eltérést találunk, azonban közös mindegyikben, hogy az úgynevezett „0.” kategória mindkét listában azokat a publikációs csatornákat tartalmazza, amelyek nem felelnek meg a tudományos minimumkövetelményeknek, azaz például nem rendelkeznek tudományos szerkesztőbizottsággal, a kiadványnak nincs ISBN-, ISSN-száma, nincs szakértői bíráltatás. A finn listában ide sorolják azokat a csatornákat is, amelyek kevesebb mint egy éve működnek, vagy azért nem tudják értékelni azokat, mert (eddig) túl kevés számuk/kiadványuk jelent meg.

Kíváncsiak voltunk arra, hogy Magyarország mennyire érintett a „0.” kategóriába besorolt folyóiratokban megjelent cikkekben. Az eredmények – a norvég, illetve a finn listára vonatkozóan – a 4. és az 5. táblázatokban találhatóak, a százalékos érintettséget az 9. ábra és a 10. ábra mutatja.⁴

4. táblázat. Hazai szerzők cikkeinek száma az MTMT-ben 2018–2022-ben, amelyek a norvég lista szerint „0.” besorolásúak

Norvég		2018	2019	2020	2021	2022
Teljes MTMT	db	682	735	756	750	672
	%	2,1%	2,4%	2,3%	2,2%	2,2%
WoS-indexált	db	317	346	384	390	343
	%	2,7%	3,0%	3,1%	2,9%	2,8%
Scopus-indexált	db	456	515	515	528	513
	%	3,4%	3,9%	3,7%	3,5%	3,5%
Q1	db	13	20	16	19	26
	%	0,2%	0,3%	0,2%	0,2%	0,3%

⁴ A listák összehasonlítása 2023. június–július hónapokban történt.



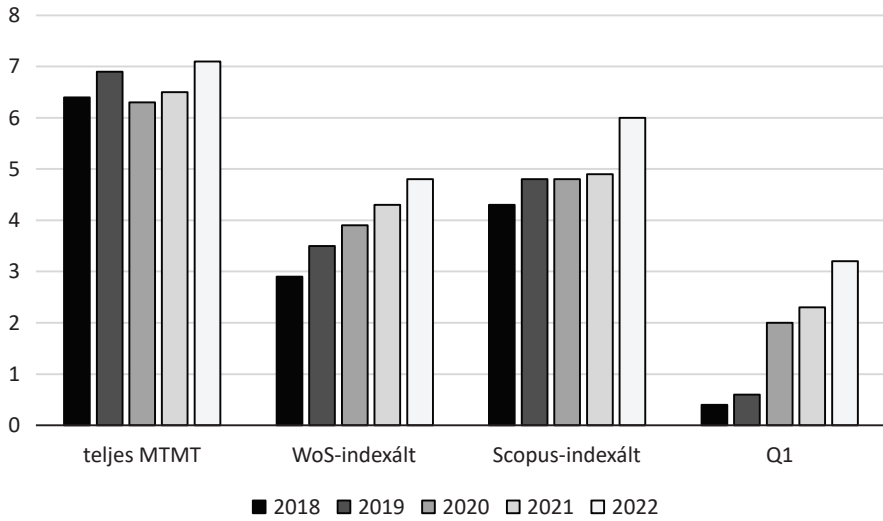
9. ábra. Hazai szerzők cikkeinek százaléka az MTMT-ben 2018 és 2022 között, amelyek a norvég lista szerint „0.” besorolásúak (a szerzők szerkesztése)

5. táblázat. Hazai szerzők cikkeinek száma az MTMT-ben 2018 és 2022 között, amelyek a finn lista szerint „0.” besorolásúak

Finn		2018	2019	2020	2021	2022
Teljes MTMT	db	2036	2145	2057	2199	2161
	%	6,4%	6,9%	6,3%	6,5%	7,1%
WoS-indexált	db	337	397	470	572	578
	%	2,9%	3,5%	3,9%	4,3%	4,8%
Scopus-indexált	db	568	631	665	750	866
	%	4,3%	4,8%	4,8%	4,9%	6,0%
Q1	db	25	39	138	185	246
	%	0,4%	0,6%	2,0%	2,3%	3,2%

A vizsgálatok azt mutatják, hogy az összes ilyen cikk száma⁵ 2022-ben a két lista szerint meghaladja a 650-et, illetve a 2000-et, ami a teljes magyarországi publikációs teljesítmény 2,2, illetve 7%-a. E cikkek száma az elmúlt három évben a finn lista szerint kissé növekedett, a norvég lista szerint stagnált. A legérzékenyebb kiadó az MDPI.

⁵ A norvég és a finn lista magyar kiadású „0.” besorolású folyóiratait nem töröltük a listából. Ezek kiszűrése várhatóan a megadott számokat tovább csökkenti.



10. ábra. Hazai szerzők cikkeinek százaléka az MTMT-ben 2018 és 2022 között, amelyek a finn lista szerint „0.” besorolásúak (a szerzők szerkesztése)

A WoS-ban, illetve a Scopusban indexált hazai cikkek – eredeti várakozásunkkal ellentétben – hasonlóan magas érintettséget mutatnak (9. ábra és 10. ábra), sőt a norvég lista esetében azt meg is haladják. A Scopusban indexált „0.” besorolású cikkek száma 2022-ben a két lista szerint 513 és 866.

Végül megjegyezzük, hogy – várakozásunknak megfelelően – a Q1-es folyóiratokban közölt cikkek között a „0.” besorolású cikkek száma a norvég listában alacsony, a finn lista szerint viszont meglepően magas, 2022-ben a norvég listában besoroltaknak csaknem a tízszerese (!) (246/26). Ennek oka szinte kizárólagosan a *Sustainability* című folyóiratban publikált cikkek magas száma. A folyóirat 2020 óta Q1 besorolású, és a norvég listában csak 2023. január 1-jén kapott „0.” besorolást. Az elmúlt öt évben publikált hazai *Sustainability* cikkek száma a 6. táblázatban található. 2022-ben a Q1-es, „0.” besorolású hazai cikkek 70%-a a finn lista szerint a *Sustainability* című folyóiratban jelent meg.

6. táblázat. Az elmúlt öt évben a *Sustainability* című folyóiratban publikált hazai cikkek száma

Sustainability	2018	2019	2020	2021	2022	Összes Q1 (2020–)	Összes (2018–)
db	28	53	97	154	171	422	503

A hazai publikálások változása és ennek hatásai további tanulmányozásra szorulnak, amivel mind az MTA Könyvtár és Információs Központ Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály, mind a hazai tudományometriai kutatás bizonyosan foglalkozni fog a jövőben.

IRODALOM

- Andersen, Njål (2022): *Who Publishes in Journals Like Sustainability? A Bibliometric Analysis*. <https://www.beinspired.no/2022/05/23/who-publishes-in-journals-like-sustainability-a-bibliometric-analysis/>
- Sasvári Péter – Urbanovics Anna (2023): Az MDPI kiadójú közlemények helyzete – látélet az EU 27 tagállamában. In: Karlovitz Tibor János (ed.): *What Will Our Future Be Like? 2 Essays in German, 7 in English, 30 in Hungarian Language*. Grosspetersdorf: Sozial und Wirtschafts Forschungsgruppe, 209–221. ISBN 9783903317116, <http://real.mtak.hu/170988/1/tarstudkotet2023.pdf#page=209>

Az adatok forrása:

Magyar Tudományos Művek Tára: www.mtmt.hu

Web of Science: www.clarivate.com

Scopus: www.scopus.com

Norvég Nyilvántartás: <https://kanalregister.hkdir.no/publiseringsskanaler/Forside>

Finn Publikációs Fórum: <https://julkaisufoorumi.fi/en>